

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Rzecz o "mirrowym snopku" : w poszukiwaniu znaczenia i popularności użycia w XVIII wieku

Author: Anna Malińska

Citation style: Malińska Anna. (2014). Rzecz o "mirrowym snopku" : w poszukiwaniu znaczenia i popularności użycia w XVIII wieku. W: J. Przyklenk (red.), "Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii. T. 5" (S. 187-204). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Rzecz o *mirrowym snopku* W poszukiwaniu znaczenia i popularności użycia w XVIII wieku

ANNA MALIŃSKA, Katowice

W przygotowywanej pracy magisterskiej (zob. Brzenczek, 2007a; 2007b; Brzenczek, Jędrych, 2008) na temat *Gorzkich żali* przyszło mi się zmierzyć z tytułem pierwodruku tegoż nabożeństwa: *Snopek miry z Ogroda Gethsemańskiego, albo żalotne gorzkiej Męki Syna Bożego, co piątek, a mianowicie podczas pasyjnej w niedziele Postu Wielkiego po południu, około godzin nieszpornych rozpamiętywanie [...] zebrany i do druku podany* (1707).

Największą trudność sprawiło ustalenie znaczenia enigmatycznego *snopka miry* i powiązania go z dalszą częścią tytułu. Metafora obecnie nie jest zbyt zrozumiała, dlatego wydawać by się mogło, że był to jedynie wyszukany zabieg stylistyczny, jednorazowy koncept autora. Dalsze poszukiwania pokazały, jak błędne to było założenie. Okazuje się (m.in. Estreicher, 1930: 173, 339), że w XVII i XVIII wieku sformułowanie tego typu występowało wielokrotnie zarówno w tytułach tekstów łacińskich¹ jako *fasciculus myrrhae*, jak i w polskich²: *snopak miry // mirry // mirrhy, snopak mirrowy, sno-*

¹ Np.: *Fasciculus Myrrhae Agoniae Christi In Cruce, Pro Felici Morte: Ad usum Omnium Vitae beatum finem exambientium, Praesertum Confoederatorum Sub Titulo [...].* Glacii 1687; G.H. Häberlin, J.W. Baumann: *Fasciculus myrrhae: ex Cant. I. v. 13. repraesentatus et ad disputandum propositus [...].* Rommeius 1690.

² Np.: Caraffa, 1757; Przewoski, 1744; Rakiewicz, 1711a; 1711b; 1712; Skibicki, 1683.

peczek miry, zapach mirrhowego snopka, garści mirrhowego snopka. Zważywszy, iż mówimy o czasach odległych, a przecież nie wszystkie teksty przetrwały do dziś, można by więc zaryzykować stwierdzenie, że kolokacja *snopek mirry* cieszyła się dużą popularnością. Co ciekawe, pojawiała się zawsze w kontekście pasyjnym – męki i śmierci Jezusa Chrystusa.

Istotne jest zatem zbadanie znaczenia każdego z leksemów osobno, jak i całego wyrażenia *snopek mirry*, aby ustalić, dlaczego implikowały niegdyś w sposób jednoznaczny pasję Zbawiciela. W niniejszym opracowaniu podstawą materiałową analiz będą artykuły hasłowe jednostek leksykalnych *snopek*, *mirra* oraz *snopek mirry* pochodzące ze słowników historycznych języka polskiego. Nadto wykorzystano słowniki: etymologiczny (SBr³) oraz symboliki roślin (Kobielus, 2006). W celu rozszerzenia perspektywy badawczej analizowanego materiału posłużono się także łacińskimi odpowiednikami omawianych słów: *fasciculus* (*snopek*), *myrrha* (*mirra*), a także *fasciculus myrrhae* (*snopek mirry*).

Snopek – rozwój znaczenia leksemu

Aleksander Brückner (SBr) podaje, że leksem *snopek* oraz *snop* pochodzą od tego samego ogólnosłowiańskiego prasłowa i oznaczają ‘związek’. Wyrazy te mają wspólny pień z leksemami *snuć* i *nić*, co widać np. w łacinie *napurae* ‘powrósła’ czy w staroniemieckim *snuaba* ‘wstęga’.

Szesnastowieczne poświadczenia analizowanej jednostki leksykalnej dokumentuje elektroniczna wersja wyszukiwarki SXVI⁴, gdzie wyraz *snopek* pojawia się w następujących kontekstach:

³ Wyjaśnienia skrótów znajdują się na końcu artykułu.

⁴ Zob. <http://poliqarp.wbl.klf.uw.edu.pl/pl/slownik-polszczyzny-xvi-wieku/>.

1. w haśle *fascykuł*: *snopek* – *fasciculus* ‘wiązka czegoś’;
2. w haśle *ofiarować*: *ofiarować izopu snopek* ‘wiązka czegoś’ (w innym miejscu *izop* wytłumaczony jako ‘*hizop*’ bądź ‘*mirra*’ – podkr. A.M.);
3. w haśle: *odstraszyć: miecz odstraszy, snopek odstraszy* ‘odstraszyć czym – pękiem zboża’;
4. w haśle *podróżny*: *ale niechaj go [snopek (podkr. – A.M.) zboża] weźmie abo podróżny abo sirota / abo wdowa / abyć Pan Bog twój za to błogosławił* (Leop Deut 24/19 ‘pęk zboża’)⁵.

Na podstawie SXVI można mówić o dwóch podstawowych znaczeniach wyrazu *snopek* tworzących relację hiperonimii ‘wiązka czegoś’ i ‘pęk zboża’. Ponadto już w XVI wieku *snopek* pojawia się w kontekstach religijnych jako ‘coś, co można ofiarować Bogu lub komuś, aby cieszyć się Bożym błogosławieństwem’.

W Pracowni Słownika SXVI wieku w zgromadzonych na fiskkach przykładach użycia wyrazu *snopek*, poza powyższymi znaczeniami, znajduje się tylko jedna karteczka odnotowująca religijny kontekst kolokacji *snopek miry*. Przykład ten omówiony zostanie w dalszej części artykułu.

Z kolei w FSXVII egzemplifikacja zebrana do odnotowanego w materiałach hasła *snopek* przedstawia się następująco:

1. ‘pęk zżętego zboża albo słomy związany powrósem’ (CN II);
2. ‘wiązanka, wiązka czegoś’ np. *rodzynków, pęków, koszów* (CN II);
3. ‘zbiór’ *Powiązaniem niemato wierszów jako snopków* Zim. B. Sielanki, wyd. BN, Kraków, s. 112 a) ‘porównanie zbioru do czegoś związanego, snopka (słomy, siana)’:
 1. *Tę książeczkę, w której jako w jednym snopku rzeczy i sprawy ludzkie na obrazie niejakiem wymalowane zamykają się.* (Gost. Spos. Ded. A3v1);
 2. *różne historie [...] w ten mały snopek zebrane...* (S. Szołucha, *Historyje*, K. tyt. r.);

⁵ Skróty źródeł podaję za SXVI.

4. odwołanie do etymologii (małżeństwo jako coś związanego, węzeł małżeński): tytuł – *Snopek małżeństwa* [...] (K. Nies. Korona P., t. II, 1738, s. 687);
5. przen. ‘o czymś, co można zbierać tak jak snopki zboża’:
 1. *Grzechu się warujcie [...] wykorzeńcie je, aby co potym dobrego na niej posiejecie z radością zbierać w snopki mogliście.* (At. Kaln. Cuda, Kijów 1638, s. 250);
 2. *Zaniesie do nieba bogate i drogie snopki światłości błogostawieństwa i wiecznego szczęścia.* (Birk. Niedz.1623, s. 72);
6. literac. ‘określenie członków dynastii Wazów’: Zygmunta III Wazy, Władysława IV Wazy (*szw. vase – snopek*) nazwa od majątku ziemskiego i herbu Wazów: *Roku 1637 jako Snop zebrany / i w jedną gromadę z Snopkiem Najaśniejszy WŁADY-SŁAWA IV spolony dnia 13 września... Koronowana* (sc. Cecylia Renata) (K. Wojsznar. Orator 1644, s. 43).

Jak można zaobserwować, *snopkowi* przypisano tu już znaczenia przenośne. Na szczególną uwagę zasługuje znaczenie trzecie, porównanie książeczki do *snopka*, zaś procesu tworzenia dzieła do jego ‘zbierania’ i ‘wiązania’. Przy czym w jednym z przykładów (*Powiązałem niemało wierszów jako snopków*) w większym stopniu akcentuje się sam ‘wybór’ (jak we współczesnym języku w relacji synonimicznej: ‘zbiór wierszy’ obok ‘wybór wierszy’), zaś w drugim na plan pierwszy wysuwa się czynność ‘zbierania’ (*różne historie [...] w ten mały snopek zebrane...*).

Znaczenia te korespondują ze staropolską pożyczką *fascykuł* pochodzącą od łacińskiego *fasciculus*. W *Słowniku łaciny średniowiecznej w Polsce* (Plezia, red. 1975–1977) podano następujące znaczenia leksemu *fasciculus*:

1. ‘pęk, wiązka’; *fascis parvus, manipulus*;
2. (de litteris) ‘pakiet, plik, paczka’; *sarcinula, sacculus*;
3. ‘ciężar’; *onus*;
4. ‘tytuł dzieła’; *inscriptio libri*.

Jak widać, już w średniowieczu jedno ze znaczeń odnosiło się do tytułu dzieła. W haśle *snopek*, notowanym przez SXVI, brakuje

takiego wskazania na tytuł dzieła, ale widać je w wyrazie *fascykul*, spolszczonej wersji łacińskiego *fasciculus*:

Zwitek, zwój papierów, dokumentów [*fasciculus* – **snopeczek**, wiązanećka, *fasciculus litterarum* – wiązanećka listów Mącz 119b; *fasciculus* – związek, tłumoczek Calep; wiązanka, wiązka, wiązka czego, **snopek** – *fasciculus* Cn] (2): *Czwarte, że nasi bracia dosyć niemate fascykuly nazbierali sentencji takich z Ojcow / ktoremi tego gotowi są podeprzeć zawždy SarnUzn G6; Tamże aby układał do onej szkatuły / związawszy leda papier pięknie w fascykuly. Rzekomo to sobie miasto Cyrographow mając HistLan B4v*
podkr. – A.M.

W ilustracji materiałowej widoczna jest geneza późniejszego metaforycznego użycia. Zbierane kartki papieru wiązano niegdys w wiązki, zwoje, zwitki, snopki, stąd znaczenie dosłowne opisywanej czynności. Z biegiem czasu nabrało znaczenia przenośnego, to jest dokonywanie wyboru tekstów (wierszy, pieśni, historii) przy tworzeniu książki. Współczesnym odpowiednikiem owego *fascykulu* zdaje się być angielskie zapożyczenie *patchwork story*, gdzie pisanie powieści porównywane jest nie tyle do ręcznego zbierania, ile do czynności szycia, zszywania⁶.

SL nie odnotowuje odrębnego hasła *snopek*, ale łączy ów wyraz ze *snopem* i przedstawia w następujących znaczeniach:

SNOP:

1. 'wiązanie zboża niemłóconego';
2. 'łono' (zaś w hasle: *łono*, 'łonna członki rodzajne, snop, klin');

⁶ Np. *Piszę powoli, bo kiedy zacznę, zawsze odurza mnie odgłos maszyny do pisania. A ten odgłos z kolei przypomina mi maszynę do szycia. Fascynuje mnie ów stukot [...] Opowiadanie będziemy w takim razie szyć! – postanowiła Dubravka i zaplanowała opowieść w stylu arkusza krawieckiego – rozdział 1: Wykonanie modelu: a) wybór techniki b) wybór materiału c) wybór kroju [...] Potrzebny nam tylko prosty wykroj i łatwy sposób wykonania. Patchwork! [...] Patchwork jest uniwersalnym, prostym, demokratycznym sposobem ubierania, to nie tylko strój, ale też światopogląd! [...] Stukam w klawisze. Robię szew. Szyję opowiadanie, które ma być prozą kobiecą (Ugrešić, 2002: 8–11); Nie napiszę książki o życiu we Francji. Mogę tylko pozbierać skrawki wspomnień z krótkich wizyt w tym kraju i pozszywać je w pstrokaty patchwork (Grzelak, 2012: 6). A także: Szymik, Petrova-Wasilewicz, 2005.*

3. przen.:
 - a) 'nieurodzaj': *Mało w polu snopów;*
 - b) 'owoc pracy': *Nieść snopek;*
 - c) 'padać jak muchy': *Padać jak snopy;*
 - d) 'łańcuch, związek': *Kupido powiązał świat w snop zgody
wzajem użyteczny;*
4. 'wiązanka': *snop drew, włosów;*
5. 'szyny żelaza': *snop żelaza.*

W SWil w definicji *snopka* powtórzono prawie wszystkie znaczenia, które podaje Samuel B. Linde przy hasle *snop* (poza znaczeniem 'łono'). Wyróżnia się natomiast w SWil dodatkowy wariant semantyczny – *snopek* jako 'pień katowski', a także precyzuje się znaczenie *snopa żelaza* jako 'dwanaście szyn żelaza'.

Podstawowe znaczenia *snopka* można zaobserwować w SW: 'pęk zboża zżętego związany powrosłem' oraz *snopki włosów* 'kosmyki, pasma, promyki, loki, pierścienie'. Inaczej jest w przypadku leksemu *snop*, który ma w SW większy zakres semantyczny niż *snopek*, nawiązujący do wspomnianych już wariantów znaczeniowych odnotowanych w SL oraz SWil:

1. 'pęk zboża zżętego związany powrosłem';
2. 'wiązka, wiązanka, pęczek', 'snopek żelaza' – wiązka z 12 prętów złożona, 'snopek lnu' – wiązka, garniec;
3. przen. 'łańcuch, związek, ogniwo';
4. 'pień katowski';
5. 'złoty, złotówka (30 groszy)'.

Jedynym *novum* stanowi ostatnie znaczenie *snopka* jako złotówki o innej niż dziś wartości 30 groszy.

Z kolei w SD – poza *snopkiem* zboża lub słomy – powrócono do znaczenia przenośnego 'przen. *Posyłam wam tylko pierwszy snopek moich osobistych wrażeń*'. SIENK, Listy III, 3//L'.

Co ciekawe, leksykografowie nie łączyli wyrazów *snopek* i *fascykuł*, choć – jak wiadomo – *fasciculus* to łac. 'snopek'. Na przykład w SW *fascykuł* pojawia się w artykule hasłowym dotyczącym wiązki (jako

‘wiązka papierów’), w SL w definicjach: ‘manaty, manatki’ (rzeczy niewielkiej wartości) oraz ‘wiązka’ (papierów). Stąd nasuwa się wniosek, iż w języku polskim synonimy te z biegiem czasu wyspecjalizowały swe znaczenia, przy czym łacińska pożyczka ostatecznie się wycofała. W SD została opatrzona kwalifikatorem: przestarzałe:

- Fascykuł* przestarz. a) ‘zwój, plik papierów, dokumentów’;
b) ‘zeszyt dzieła, wydawnictwa periodycznego’.

Zgromadzony materiał słownikowy pozwala sformułować następujące wnioski:

1. Prasłowiański leksem *snopek* w perspektywie diachronicznej zmieniał się pod względem semantycznym, jednak przez wieki zachował swoje podstawowe znaczenie jako: ‘wiązanka’, ‘wiązka’, np. światła, a także w połączeniach: *snopek zboża*, *snopek słomy*, *snopek siana*.

2. Najczęstszym typem zmian były przeobrażenia o charakterze częściowym, kiedy obok znaczenia podstawowego pojawia się znaczenie pochodne, tworząc tym samym zjawisko polisemii (por. Buttler, 1978: 26): np. *snopek* jako ‘łono’, ‘łańcuch’, ‘związek’, ‘ogniwo’, ‘pień katowski’, ‘złotówka’ (o nominale 30 groszy).

3. Innym typem zmian było przeniesienie znaczenia, znaczenie metaforyczne.

Już w łacinie średniowiecznej używano łacińskiego odpowiednika *snopka*, tj. *fasciculus* w tytułach dzieł. Warto dodać, że wiele średniowiecznych i późniejszych tekstów łacińskich zawiera w tytule nie tylko omawiany wyżej *fasciculus*, ale także całe poszukiwane wyrażenie *fasciculus myrrhae*. Ponadto w analogicznym znaczeniu można zaobserwować użycie polskiej pożyczki *fascykuł*, np.: *Fascykuł nabożeństwa różnego panien zakonu św. Klary fundacyey B. Salomei, przy kościele św. Andrzeja w Krakowie, Fasciculus myrrhae delictus meus, Cantic. 1 z Podania przy spowiedziach X. Adama Opatowiusza (1633)*⁷.

Oznacza to, że poza użyciem *snopka* w tytułach dzieł, na określenie ‘zbioru tekstów’ używano także łacińskiego wyrazu *fascicu-*

⁷ O starodruku pisał ks. M. Godawa, 2006.

lus oraz jego polskiego odpowiednika *fascykuł*. Z czasem leksemy *snopek* i *fascykuł* wyspecjalizowały swoje znaczenia (*snopek* 'zbiór tekstów'; *fascykuł* 'zwój, plik papierów, dokumentów, zeszyt dzieła, wydawnictwa periodycznego').

Współcześnie leksem *snopek* zawęził swe znaczenie do dwóch podstawowych: *roln.* 'sноп zboża lub słomy' oraz 'wiązka trawy, wikliny, ziół itp.': *wiązać coś w snopki* (SNSJP), a wyraz *fascykuł* jest obcy dzisiejszej polszczyźnie.

Mirra – rozwój znaczenia leksemu

W *Słowniku łaciny średniowiecznej w Polsce* odnotowano hasło *mirra* z innymi możliwymi realizacjami *mier(r)a*, *mir(r)ha*, *myrrha*, w następujących znaczeniach:

1. 'myrra, żywica drzewa myrrhowego'; *in imagine: myrrha castitatis et continentiae; mortificationi* [mirra jest symbolem czystości i wstrzemięźliwości oraz umartwienia];
2. 'żywica z drzewa sosnowego';
3. 'ręcznik pospolity'⁸; *Ricinus communis*;
4. 'cykoria podróżnik'; *Cichorium intybus*.

Z punktu widzenia niniejszego artykułu interesujące jest znaczenie pierwsze, dosłowne: 'żywica drzewa myrrhowego' oraz symboliczne: 'czystość, wstrzemięźliwość', a zwłaszcza 'umartwienie', co potwierdzą następne definicje *mirry*, jednego z darów królewskich (obok kadzidła i złota), zapowiadającego przyszłe cierpienia Jezusa.

Nieco inne definicje *mirry* znajdują się w polskich słownikach historycznych. Autorzy artykułów hasłowych główny nacisk położyli na opis jej wyglądu oraz jej funkcji użytkowej.

⁸ Dziś roślina zwana ręcznikiem pospolitym.

W SXVI opisuje się *mirrę* w taki oto sposób:

Aromatyczna masa żółta lub brunatna, pochodząca z zasnętego żywicznego soku balsamowca [cf. znacz. 2], otrzymywana również z pokrewnych gatunków m.in. z rosnącego w Indiach balsamowca *Commiphora mucul.* Engl.; używana w **lecznictwie i perfumerii**, w starożytnym Egipcie i średniowieczu jako **pachnidło** (kadzidło) oraz do **balsamowania zwłok**; myrrha Mącz, Calep, Cn : stacte Mącz, Cn; stacte Mącz, Cn.

Przykłady użycia:

1. *sto libr mirry ij aloes ku pomazaniu ciała przenaświętszego Iezusa* OpecŻyw 154, 138v, 146, 149; **‘składnik maści do balsamowania ciała zmarłego’**.
2. *mirra w uścieh trzymana / czyni wonią lubieżną* FalZiol V 80v, I 10a [2 r.]; **‘pachnidło; afrodyzjak’**.
3. *Przed ukrzyżowaniem / Pana zmęczonego winem z mirrą i żołąciem zmieszany poczęstowano* LatHar 319, 275, 543, 712, 737; *I dawali mu [Chrystusowi przed ukrzyżowaniem] pić wino z mirrą* WujNT Mar15/23; **‘składnik napoju kojącego ból’**.
4. *Chwali pismo Jozefa / i Nikodema / którzy na ciało Pańskie przy pogrzebie wielki koszt uczynili: drogiemi je olejki z aloes i z myrrhy napuszczając.* SkarKaz 386a; **‘coś drogiego’**.

podkr. – A.M.

Podobne znaczenia *mirry* można wysnuć po analizie fiszek zawierających przykłady użycia w XVII i 1. połowie XVIII wieku (FSXVII):

1. *Korzenie z mydłem swojskim a z mirrą utarte i czepek abo węzelkiem w otwór łona białogłowskiego pusczone, rozgrzewa.* (Sz. Syr. Zielnik 1613, s. 364); **‘używana w lecznictwie’**;
2. *Na żoły⁹. [...] Kurzyć mirrą też dobrze, przykrywszy go płachtą, żeby dym w nozdrza szedł.* (Doroh. K. Hippika... Kraków, 1861, s. 258); **‘dym z palonej mirry używany w lecznictwie’**;

⁹ *Żoły błąd, D. żoły, 1. ‘gruźlica węzłów chłonnych’ 2. ‘choroba zakaźna źrebiąt i młodych koni objawiająca się ropieniem podżuchwowych węzłów chłonnych’ (SNSJP).*

3. *Dał się czuć wonny szafran i mirrha pachniąca* w. Offin. *Metam.* (Ov. Kr. 1638, s. 157); **'pachnidło'**;
4. *Kąp dziecię, po kąpieli obmyi winem z mirą ciepło.* *Vademecum* (Zamość, 1724, s. 80); **'używana do pielęgnacji niemowląt'**;
5. *Mira kamień drogi, z którego kieliszki, czarki, misczki czynione.* *Mirra przyprawny.* (CN II); **'drogi kamień'**;
6. *Mamy tak umartwiać swowolne ciało nasze myrrhą pokuty.* (*Myrrha abowiem zachowuje ciała ludzkie od skazitelnosci*) i *utrapienia rozmaitego / jako Chrystus sam utrapienia i prześladowania rozmaite ponosił za nasze nieprawości.* (Starow. Kaz. 1649, s. 582); **'cierpienie, które oczyszcza, pokuta'**;
7. *Niechaj nosi Oblubienica Pańska rowniankę¹⁰ mirrhy na piersiach swoich dla pamięci.* (BiskKazaniech 1623, s. 48); **'pachnąca wiązka, którą Oblubieniec obdarza Oblubienicę'**.

podkr. – A.M.

Siedemnaście- i osiemnastowieczne konteksty pokazują, że mirra coraz częściej używana jest w celach leczniczych lub pielęgnacyjnych. Wiele na temat jej zastosowania można dowiedzieć się z ówczesnych poradników i zielników. Mniejszą uwagę zwracano już wówczas na jej miły zapach. Rzadko też sięgano po sens – 'twożtwo kosztownych naczyń'.

Drugim istotnym miejscem pojawiania się leksemu *mirra* są kazania, w których ta roślina, przywoływana w kontekście męki Jezusa bądź miłości Chrystusa do Kościoła, obrazowana jest relacją Oblubienica i Oblubienicy z *Pieśni nad Pieśniami*.

¹⁰ *Równianka* 'ozdobny splot w postaci zwieszającego się półwieńca z liści, kwiatów, owoców; girlanda' (www.sjp.pl); SBr: *równianka* 'bukiet, wiązka kwiatów lub ziela'; SW: 'wonianka z ziół, kwiatków pachnących'. Por.: *Równianka, to wiązka ze zbóż, polnych kwiatów i ziół przybrana kolorowymi wstążkami. Ta równianka wisiła sobie na drzewie przez cały okres żniw. Po żniwach wszystkie panny siadały na ryżku, panowie brali je za nogi i ciągnęli po tym ryżku – opowiada Mirostław Bogdanowicz, prezes Stowarzyszenia Kulturalnego „Reszelanie”. [...] Ten ozdobiony snopek zostawiano na polu żeby ziarno wydziobały ptaki i zjadły myszy, co miało je powstrzymać przed wejściem do stodoły – kontynuuje Pan Mirostław. Dostępne w Internecie: <http://www.reszel.pl/Przeglad-Tworczosci-Kultury-Ludowej-Rownianka,28,463,rownianka.html> [data dostępu: 18.10.2012].*

W porównaniu z wyżej wskazanymi szerokimi kontekstami użycia leksemu *mirra*, jak i jej zastosowaniem, definicje przywoływane w późniejszych słownikach okazują się znacznie uboższe. W SL wspomina się jedynie o 'soku żywicznym drzewa jednego indyjskiego i o drzewie, z którego sok ten ciecze' oraz 'o kamieniu drogim, z którego kieliszki, czarki i miseczki czyniono'.

Ponadto prawie identyczne są definicje w SWil i SW: 'żywica drzew iglastych, zniesiona przez mrówki do mrowiska i używana do kadzenia'. Podobnie wyjaśnia znaczenie *mirry* SD, jak i SNSJP, dodając jedynie, że poza kadzeniem, *mirra* używana jest także w celach leczniczych.

Podsumowując opis rozwoju znaczenia leksemu *mirra* // *mira*, należy stwierdzić, iż:

1. Główną zmianą, jaka tu się dokonała, było zawężenie semantyczne do znaczeń podstawowych: 'żywica z drzewa mirrowego bądź iglastego', 'drzewo' (balsamowiec *mirra*); dziś rzadziej można odnaleźć w artykułach hasłowych eksplikacje typu: 'drogi kamień', 'pachnidło', 'lek', 'składnik maści do balsamowania zwłok'.

2. Interesujące są także użycia symboliczne, związane z kulturą chrześcijańską: 'pokuta', 'cierpienie', 'umartwienie'. Warto w tym miejscu sięgnąć do fragmentów obszernej definicji ilustrującej symbolikę *mirry*:

Mirra, wraz z innymi wonnymi składnikami, wchodziła w skład oleju namaszczenia przepisanego przez Mojżesza do pomazania przybytku świadectwa, sprzętów do niego należących i osób poświęconych służbie kapłańskiej (Wj 30, 23-30). Była też używana jako środek kosmetyczny, a wówczas miała - co zostało podkreślone w niektórych tekstach biblijnych - znaczenie erotyczne. W *Pieśni nad pieśniami* ręce oblubienicy kapąły *mirrą*, palce zaś były pełne *mirry* najwyborniejszej (Pnp 5,5), by przyciągnąć oblubieńca. [...] Ze względu na wyjątkowo miły zapach [kobiety] nosiły go w niewielkich buteleczkach lub woreczkach między piersiami (Pnp 1,13). [...] *Mirra*, wonne zioła, miód, wino oraz mleko, o których wspomina oblubieniec opisując swój ogród (Pnp 5,1) były figuratywną zapowiedzią odzyskanych rozkoszy ogrodu rajskiego, czyli nieba. Na

osobną wzmiankę zasługuje symboliczna interpretacja fragmentu Pnp: Póki dzień nie nadejdzie, a nie nachylił się cień, pójde do góry mirry, do pagórka kadzidla (Pnp 4,7). Otóż góra mirry to trwała doskonałość umartwienia w czynie, to umysł ludzi doskonałych, wyniesione dzięki kontemplacji. W sensie Chrystologicznym góra mirry była starotestamentową figurą Golgoty, na której poniósł śmierć Jezus, Oblubieniec duszy. Mirra znalazła się także wśród darów ofiarowanych Dzieciątku przez Mędrców (Mt, 2,11). Interpretowano ją jako symbol natury ludzkiej Chrystusa oraz jako zapowiedź Jego męki i pogrzebu. Również wg Bernarda z Clairvaux i Bedy Czcigodnego, mirra, ze względu na swą gorycz wskazywała na smutek Chrystusowej Męki, właśnie dlatego, że podano mu wino przyprawione mirrą, a także dlatego, że po śmierci został nią namaszczony przez uczniów.

Kobielus, 2006: 136-138

W niniejszym opracowaniu owe symboliczne znaczenia *mirry* stają się kluczowe. *Mirra* jest tym, co uświęca przybytek, czymś, w czym wyraża się obecność i miłość Boga do człowieka i nie chodzi tu jedynie o przywiązanie, ale o pełnię miłości, także w znaczeniu erotycznym, zmysłowym, aż do całkowitego zjednoczenia, komunii. Wiązka (*snopka*) *mirry* to cenny pachnący podarek, którym Oblubieniec obdarza Oblubienicę. Dar przeznaczony do noszenia między piersiami, aby przypominał słodki zapach Ukochanego. Natomiast gorzki smak mirry symbolizuje cierpienie, które jest nieodłącznym elementem prawdziwej miłości. W miłosnym związku Oblubieńcem jest Chrystus, a Oblubienicą – Kościół.

Podsumowanie

Z przedstawionych definicji *snopka* oraz *mirry* można wskazać następujące znaczenia tego wyrażenia:

1. (dosł.) 'wiązka, pęk liści, gałązek drzewa mirry';

2. (przen. 1) 'dzieło literackie zebrane z goryczy i żalu po zmarłym Zbawicielu';

3. (przen. 2) 'dzieło literackie będące wyborem tekstów o gorzkim smaku (żałobnych), pięknym zapachu (doniosłe, o kimś wielkim, o Zbawicielu) i leczniczych właściwościach (rozważanie Męki odpuszcza grzechy)'.

Kolejne, czwarte już znaczenie, należałoby określić jako religijne bądź biblijne. Jest to mianowicie określenie Jezusa Chrystusa uobecnione w *Pieśni nad Pieśniami*.

W tym miejscu chciałabym powrócić do kilku przykładów użycia odnotowanych w SXVI i FSXVII, a odnoszących się do kolokacji *snopek mirry*:

*Namilszy moy jest jako Snopek mirry, który noszę między piersiami
memi Biblia...* (Brześć 1563, Cant 1/12),

z adnotacją na marginesie:

*Oblubienica wyznawa bezpieczeństwo swoje, a iż ma mieć spolne
zjednoczenie z oblubieńcem swoim.*

Do tego samego fragmentu *Biblii* odnosi się przykład użycia zawarty w kazaniach:

*Niechaj nosi Oblubienica Pańska rowniankę mirrhy na piersiach swoich
dla pamięci* (BiskKazaniech 1623: 48).

FSXVII

Ten sam fragment, jednak w tłumaczeniu ks. Jakuba Wujka, stał się jednym z mott do pierwszego wydania *Snopka miry z Ogroda Gethsemańskiego* (gdzie znajdują się popularne do dziś *Gorzkie żale*): *Snopek Miry ukochany moj mnie: na piersiach moich spoczywać będzie.* Cant. I.

Trudno w skrócie wyrazić głębię owej metafory, którą rozbudowali w swych kazaniach i rozmyślaniach średniowieczni mistycy. *Mirra* jest tutaj symbolem przyszłego cierpienia Oblubieńca (którym jest Jezus Chrystus). Ale nie chodzi o jakieś bezsensowne cierpie-

nie, lecz o mękę z największej miłości, która ma moc zbawczą. Sam *snopek* w *Biblii* bywa również interpretowany jako Jezus Chrystus (por. Am 9, 5–6). W wyrażeniu *snopek mirry* dochodzi zatem do swego rodzaju redundancji znaczeń. Oblubieniec bowiem, którego Oblubienica porównuje do *snopka miry*, to także Jezus Chrystus. Odwzajemniona miłość Oblubienicy wyraża się w geście zawieszenia na piersiach pachnącego woreczka z gorzką mirrą, drogim darem Oblubieńca, który ma przypominać jej o wielkiej miłości – to jest miłości po śmierć i to śmierć na krzyżu.

* * *

Na koniec niniejszych rozważań warto postawić pytanie: dlaczego wyrażenie *snopek miry* nie przetrwało do dziś? Prawdopodobnie stało się tak z kilku powodów. Po pierwsze, wyraz *snopek* zawęził zasadniczo swoje znaczenie i nie implikuje już wyboru tekstów. Po drugie, zdecydowanie zmniejszyło się wykorzystanie *mirry* – nie jest ona dziś produktem powszechnego użycia (nie balsamujemy nią zwłok, nie leczymy nią z chorób, nie jest też wiodącym zapachem używanym przez kobiety). Zmalało także ogólne zainteresowanie studiowaniem *Biblii* oraz lekturą dzieł średniowiecznych mistyków.

Źródła i literatura

Źródła

Biblia święta, to jest, Księgi Starego i Nowego Zakonu właśnie z żydowskiego, greckiego, i łacińskiego, nowo na polski język z pilnością i wiernie wyłożone.

Brześć 1563. Dostępne w Internecie: <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/doccontent?id=5722&from=FBC> [data dostępu: 25.08.2012].

Brückner A., 1957: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa – SBr.

Caraffa V., 1757: *Snopek mirry albo uwagi rozmaite o ranach Chrystusa Pana*. Lwów.

- Doroszewski W., red., 1958–1969: *Słownik języka polskiego*. T. 1–11. Warszawa – **SD**.
- Estreicher K., 1930: *Bibliografia polska*. Cz. 3, T. 28. Kraków. Dostępne w Internecie: http://www.estreicher.uj.edu.pl/baza_estreichera/skany.php?module=skany/Bibliografia_Staropolska/28_Tom_XXVIII/ [data dostępu: 25.08.2012].
- Fasciculus Myrrhae Agoniae Christi In Cruce, Pro Felici Morte: Ad usum Omnium Vitae beatum finem exambientium, Praesertum Confoederatorum Sub Titulo [...].* Glacii 1687.
- Häberlin G.H., Baumann J.W., 1690: *Fasciculus myrrhae: ex Cant. I. v. 13. repraesentatus et ad disputandum propositus [...].* Rommeius.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., red., 1900–1927: *Słownik języka polskiego*. T. 1–8. Warszawa – **SW**.
- Kobieliński S., 2006: *Florarium christianum. Symbolika roślin – chrześcijańska starożytność i średniowiecze*. Kraków.
- Linde S.B., 1807–1814: *Słownik języka polskiego*. T. 1–6. Warszawa – **SL**.
- Mayenowa M.R., red. 1966–(2012): *Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. 1–(36). Wrocław–Warszawa–Kraków – **SXVI**.
- Opatowiusz A., 1633: *Fascykul nabożeństwa różnego panien zakonu św. Klary fundacyey B. Salomei, przy kościele św. Andrzeja w Krakowie*. Kraków.
- Orgelbrand M., wyd., 1861: *Słownik języka polskiego*. T. 1–2. Wilno – **SWil**. *Pierwszy Przegląd Twórczości Kultury Ludowej „Równianka”*. Dostępne w Internecie: <http://www.reszel.pl/Przegląd-Tworczości-Kultury-Ludowej-Rownianka,28,463,rownianka.html> [data dostępu: 18.10.2012].
- Plezia M., red., 1975–1977: *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*. T. 4: F–H; T. 6: M–O. Wrocław.
- Pracownia Historii Języka Polskiego XVII–XVIII – fiszki do *Słownika języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku* – **FSXVII**.
- Przewoski P., 1744: *Snopek mirrowy najstodszego Drzewa Krzyża zbawienego Pana Jezusa, wdzięcznym i rozlicznym nabożeństwem zakwitający. [...] roku ktorego Snopek Mirrowy Zbawiciel, na Krzyżu w życiu usychając swoim, nam zbawiennym życiem w Krzyżu Drzewie żywota rozkwitł 1744. Z pozwoleniem i potwierdzeniem Starszych*. Lublin.
- Rakiewicz A., 1711a: *Garści Mirrhowego Snopka. To jest przykłady pobożne, zachęcające do rozmyślenia Męki Pańskiej i Boleści żalosnej Matki Najświętszej Panny Maryi [...].* Supraśl.
- Rakiewicz A., 1711b: *Zapach mirrhowego Snopka. To jest, modlitwy nabożne, o Męce Pańskiej. i o Boleściach N. Panny według różańcowych bolesnych tajemnic pięciu [...].* Supraśl.

- Rakiewicz A., 1712: *Snopek mirrhy gorzkiej Męki Jezusowej, i Jego Matki Najświętszej Panny serdecznych boleści w piąciu kazaniach, według pięciu tajemnic bolesnych rozańcowych zebrany* [...]. Supraśl.
- Siekierska K., red., 1996–2004: *Słownik języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku*. T. 1. Kraków. Ciąg dalszy jako *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII 1. połowy XVIII wieku, 2004–nadal*, oprac. zespół Pracowni Historii Języka Polskiego XVII/XVIII w. pod kier. W. Gruszczyńskiego. IJP PAN. <http://sxvii.pl/> – **SXVII**.
- Skibicki S., 1683: *Snopeczek miry to jest krótkie męki ukrzyżowanego Jezusa Chrystusa zbawiciela zebranie*. Kalisz.
- Snopek miry z Ogroda Gethsemańskiego, albo żalosne gorzkiej Męki Syna Bożego, co piątek, a mianowicie podczas Pasyjej w niedziele Postu Wielkiego po południu, około godzin niespornych rozpamiętywanie*. [...] zebrany i do druku podany. Roku Pańskiego 1707. miesiąca lutego. Za dozwoleнием Starszych w Warszawie, w drukarni OO. Schol. Piarum. Warszawa 1707.
- Sobol E., red. 2002: *Nowy słownik języka polskiego*. Warszawa – **SNSJP**.
- Wujek J., 1599: *Biblia to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu: według łacińskiego przekładu starego, w kościele powszechnym przyjętego, na polski język z nowu z pilnością przełożone, z dokładaniem textu żydowskiego i greckiego i z wykładem katolickim*. Kraków. Dostępne w Internecie: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=9662&from=FBC> [data dostępu: 25.08.2012].
- Wyszukiwarka Poliqarp. Dostępne w Internecie: <http://poliqarp.wbl.klf.uw.edu.pl/pl> [data dostępu: 25.08.2012].

Literatura

- Brzenczek A., 2007a: *Gorzkie żale – analiza kulturowo-genologiczna*. [Komputeropis pracy magisterskiej. Uniwersytet Śląski]. Katowice.
- Brzenczek A., 2007b: *O stylu modlitewnym Gorzkich żali*. W: *Modlitwa w językach i tekstach artystycznych*. Red. A. Różyło. Sandomierz.
- Brzenczek A., Jędrych K., 2008: *Gorzkie żale jako gatunek mowy*. W: *Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii*. T. 2. Red. K. Kleszczowa, A. Rejter. Katowice.
- Buttler D., 1978: *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*. Warszawa.
- Godawa M. ks., 2006: *Bogomyślność: zagadnienie zjednoczenia człowieka z Bogiem w medytacji na podstawie Fascykułu nabożeństwa różnego Adama Opatowiusza*. Kraków.

Grzelak A., 2012: *Mój francuski patchwork*. Poznań.

Szymik J., Petrowa-Wasilewicz A., 2005: *Jak Ślązak z Bułgarem, czyli Patchwork prowincjonalny*. Katowice.

Ugrešić D., 2002: *Stefcia Ćwiek w szponach życia: (patchwork story)*. Przeł. D.J. Ćirlić. Wołowiec.

Anna Malińska

A thing on *mirrowy snopek*
Searching the meaning and popularity of usage in the 18th century

Abstract

The article concerns the expression of *mirrowy snopek* appearing in the 17th and 18th centuries in passion texts. In order to define the meaning of the collocation that is unknown today, the author of the article analyses semantically lexical units such as *snopek* and *mirra*, as well as a whole expression *snopek miry*. The research material constitutes mainly the slogan articles of the historical dictionaries, as well as etymological ones and plant symbolism. In order to broaden a research perspective, the material analysed is presented in the context of Latin counterparts: *fasciculus*, *myrrha* and *fasciculus myrrhae*. The aim of the text is to find out why the very expression used to imply passion in a clear-cut way, and why did not stand the test of time.

Анна Малиньска

К вопросу о выражении *mirrowy snopek*
В поисках значения и популярности его употребления в XVIII веке

Резюме

В статье говорится о выражении *snopek mirry* (пучок мирры), которое отмечается в текстах XVII и XVIII веков, напоминающих о муках Христа. С целью установить значения неизвестной сегодня коллокации автор проводит семантический анализ лексических единиц: *snopek* и *mirra*, а также всего выражения *snopek mirry*. Материалом для исследования послужили главным образом словарные статьи исторических словарей, а также этимологические словари

и словари символики растений. Для того, чтобы расширить исследовательскую перспективу, анализируемый материал представлен в контексте латинских соответствий: *fasciculus, myrrha*, а также *fasciculus myrrhae*. Автор стремится установить, почему некогда это выражение заключало в себе однозначное обозначение страстей Христовых, а также почему не выдержало испытания временем.